

Hornolužický měnový systém počátkem 40. let 16. století

P e t r V O R E L

 75, 2020, s. 178–184

The Upper Lusatian monetary system in the early 1540s

The article deals with the issue of a real circulating coins and accounting units used at the beginning of the 1540s in the Upper Lusatia. As a main source served the account books of the Vienna Court Chamber from 1543–1544. They preserve both the conversion of the purchasing power of the coins used by the Upper Lusatian estates and towns to pay the tax obligation for the military campaign against the Turks, as well as the conversion of the monetary units used in the payment system of Upper Lusatia at that time. This documentation shows that the Upper Lusatian Mark, which was divided into 48 small groats, was the equivalent to 56 kreuzers in the Austrian currency. The second main unit of currency was the Upper Lusatian Gulden, which was converted into the main Austrian unit of currency, the “Rhenish gulden”, at the rate of 14 Rhenish gulden = 15 Upper Lusatian Gulden. At Upper Lusatia of that time, the silver thaler was worth 63 Upper Lusatian small groats (70 kreuzers) and the Hungarian gold ducat valued 93 Upper Lusatian small groats (105 kreuzers). The gradual unification of monetary units in all the Lands of the Bohemian Crown and in the Habsburg Hereditary Lands cannot be traced earlier than after 1547.

 monetary system; accounting unit; mark; gulden; Upper Lusatia; 1544.

 měnový systém; peněžní početní jednotka; hřívna; zlatý; Horní Lužice; 1544.

Horní Lužice hraje v měnovém systému českých zemí první poloviny 16. století zvláštní roli díky jediné minci, která se zde razila. Zhořelec jako jediné z měst raně novověkého hornolužického městského svazu (tzv. „Šestiměstí“) relativně dlouho udržovalo výrobu nejdrobnější mince tehdejšího domácího měnového systému, tzv. zhořeleckého haléře.¹ Oběh této mince byl v jiných zemích českého soustátí sice omezován či výslovně zakazován, ale vzhledem k obecnému nedostatku nejdrobnějších mincí v peněžním oběhu českých zemí v první polovině 16. století (jejich ruční výroba již nebyla rentabilní) byl

* Prof. PhDr. Petr VOREL, CSc., Univerzita Pardubice, Petr.Vorel@upce.cz.

¹ SCHEUNER, Rudolph: *Die Münze der Stadt Görlitz*, Neues Lausitzisches Magazin 68, 1892, s. 165–177; JECHT, Richard: *Geschichte der Stadt Görlitz*, Bd. 1/I, Görlitz 1926, s. 264–271; PETRÁŇ, Zdeněk – RADO-MĚRSKÝ, Pavel: *Ilustrovaná encyklopedie české, moravské a slezské numismatiky*, Praha 2001.

zhořelecký halér stárou, byť okrajovou součástí peněžního oběhu až do roku 1547.² Změny, které po porážce opozičních luteránských stavů v sousední Římsko-německé říši³ zaváděl král Ferdinand I. v českém soustátí, se významným způsobem dotkly i hornolužického Šestiměstí, a to nejen v záležitostech politických a ekonomických,⁴ ale i měnových. Pro Zhořelec tyto sankce přinesly i odnětí starého mincovního privilegia, a tudíž i trvalé ukončení ražby drobných městských mincí.⁵

Je však logické, že samotný zhořelecký peníz, i kdyby jeho produkce v městské mincovně dosahovala ještě v prvních desetiletích 16. století značných rozměrů (což nepředpokládáme), nemohl postačovat pro peněžní oběh ani v rámci samotného města, natožpak celé Horní Lužice. Z nálezového materiálu víme, že jako běžná platidla se v Horní Lužici užívaly mince české, saské i ze vzdálenějších říšských teritorií,⁶ tedy vcelku logicky vytvořená směs mincí okolních zemí, jejichž oběh byl v určité platební síle povolen či tolerován. Tak tomu ostatně bylo i na Moravě, která také v první polovině 16. století nedisponovala žádnou zemskou mincovnou.⁷

Na jaké peněžní početní jednotky však v Horní Lužici obíhající zahraniční mince přepočítávali, aby nevznikaly nějaké zmatky? Logicky by se dalo předpokládat, že na peněžní početní systém český (když bylo toto markrabství součástí zemí Koruny české). Odpověď je však složitější, neboť na hornolužický měnový systém měl jednak výrazný vliv druhý dominantní hráč v mincovní produkci této oblasti, tedy Sasko, jednak zde také působily snahy o mincovní unifikaci celého habsburského soustátí, o kterou usiloval Ferdinand I. hned od počátku své vlády. Další prvek, který v rámci celé střední Evropy vstupoval do hry, bylo širší prosazení stříbrného tolaru jako běžně ražené a obecně v platebním systému užívané mince, což je až záležitost 40. let 16. století⁸ (do té doby byly stříbrné tolary užívány hlavně jako mince obchodní; pro běžné platby byla jejich platební síla příliš velká).⁹

² VOREL, Petr: *Od pražského groše ke koruně české (průvodce dějinami peněz v českých zemích)*, Praha 2014, 2. vydání, s. 117.

³ VOREL, Petr: *Šmalkaldská válka v evropských dějinách 1546–1547*, Pardubice 2021, s. 341–345.

⁴ BOBKOVÁ, Lenka: *Pönfall neboli Šestiměstí v protihabsburském odboji roku 1547*, in: Petr Vorel (red.), *Stavovský odboj 1547 – První krize habsburské monarchie*, Pardubice – Praha 1999, s. 41–46.

⁵ KERSKEN, Norbert: *Die Oberlausitz von der Gründung des Sechsstädtebundes bis zum Übergang and as Kurfürstentum Sachsen (1346–1635)*, in: Joachim Bahlcke (Hrsg.), *Geschichte der Oberlausitz (Herrschaft, Gesellschaft und Kultur vom Mittelalter bis zum Ende des 20. Jahrhunderts)*, Leipzig 2001, s. 99–141, zde s. 104.

⁶ HAUPT, Walther: *Oberlausitzer Münzfunde des 16. bis 19. Jahrhunderts*, Leipzig 1956, pro období první poloviny 16. století viz „Fundgeschreibungen“, s. 17–40.

⁷ VOREL, Petr: *Morava v procesu měnové integrace střední Evropy na počátku raného novověku*, in: Bronislav Chocholáč – Tomáš Borovský (edd.), *Peníze nermem společnosti (K finančním poměrům na Moravě od poloviny 14. do počátku 17. století)*, Země a kultura ve střední Evropě 5, Brno 2007, s. 39–50.

⁸ VOREL, Petr: *How the Word „Tolar“ Became a General Term for European Silver Coins in the 16th Century*, *Comenius – Journal of Euro-America Civilization* 7, 2020, Nr. 2, s. 173–188.

⁹ VOREL, Petr: *From the Silver Czech Tolar to a Worldwide Dollar (The Birth of the Dollar and its Journey of Monetary Circulation in Europe and the World from the 16th to the 20th Century)*, New York 2013, s. 53–72.

Právě počátek 40. let 16. století je obdobím, kdy jednotlivé středoevropské země včleňovaly tolarové ražby do svých měnových systémů¹⁰ a musely řešit, jakou platební sílu této minci stanovit v lokálních peněžních početních systémech. To je docela dobře dokumentovatelné i na úrovni celé římsko-německé říše, kde se v souvislosti s tažením říšského vojska na uherskou frontu ve válce s osmanskou říší¹¹ museli říšští stavové dohodnout na tom, kolik budou v reálné praxi platit jednotlivé mince navzájem zcela odlišných lokálních měnových systémů během tažení vojska říšským územím až k Vídni.¹² To byly složité záležitosti, které se později Habsburkové marně pokoušeli řešit formou říšských mincovních řádů (1551, 1559 a novela z roku 1566).¹³

V rámci kontextu celé střední Evropy¹⁴ později habsburské soustátí (ve kterém Ferdinand I. po roce 1547 prosadil poměrně velkou míru měnové integrace i pro země Koruny české) představovalo v 2. polovině 16. století relativně jednoduchý model, v rámci kterého bylo možné platební sílu všech obíhajících mincí (domácích i zahraničních) přepočítávat na domácí peněžní početní jednotky¹⁵ podle jednoduchého vzorce: 1 kopa (60) grošů českých = 2 kopy grošů míšeňských = 2 toлары = 140 krejcarů; 1 zlatý rýnský = 60 krejcarů; 1 krejcar = 3 peníze bílé = 4 feniky = 6 peněz malých; 1 groš český = 7 peněz bílých = 14 peněz malých.

Ještě v průběhu 40. let 16. století však takto jednoduché přepočty neplatily. Peněžní početní systémy se právě tehdy v celé Evropě vyvíjely poměrně dynamicky a reagovaly i na začínající příliv velkého množství stříbra ze střední a jižní Ameriky, které se stalo katalyzátorem tzv. cenové revoluce 2. poloviny 16. století.¹⁶

¹⁰ VOREL, Petr: *Měnová politika Ferdinanda I. v Čechách a ukončení ražby pražských grošů*, Český časopis historický 100, 2002, s. 265–292.

¹¹ VOREL, Petr: *Habsbursko-osmanské soupeření v Uhrách v kontextu říšských a papežských dějin (Tažení křesťanského vojska k Budínu roku 1542)*, Český časopis historický 117, 2019, č. 4, s. 935–991.

¹² VOREL, Petr: *Směnné kursy jako nástroj mocenské politiky v Římsko-německé říši počátkem čtyřicátých let 16. století*, Český časopis historický 112, 2014, č. 3, s. 379–401.

¹³ NEMEŠKAL, Lubomír: *Snahy o mincovní unifikaci v 16. století*, Praha 2001.

¹⁴ VOREL, Petr: *Důsledky tzv. Šmalkaldské války z let 1546–1547 pro vývoj měnové integrace Evropy*, *Theatrum historiae* 3, 2008, s. 47–64.

¹⁵ VOREL, Petr: *„Groše české“ a „groše míšeňské“ jako početní jednotky 15. až 18. století*, in: Eduard Šimek (red.), *Dokumentace a prezentace dějin české mince a měny grošové doby v našich muzeích (Sborník příspěvků ze semináře numismatiků – Pardubice 22.–23. října 1998)*, Praha – Pardubice 2002, s. 57–68.

¹⁶ PETRÁŇ, Josef: *K problematice tzv. cenové revoluce ve střední Evropě*, *Numismatický sborník* 8, 1963–1964, s. 47–74.

Významným pramenem pro výzkum vazeb mezi jednotlivými peněžními početními systémy a platební síly konkrétních mincí jsou účetní doklady velkých finančních komor, pro které se dochovala souvislejší pramenná základna. Pro středoevropské prostředí je to jak centrální účetní komora vídeňská, tak i finanční komora papežská.¹⁷

Ve vídeňské účetní komoře se dochovala více či méně souvislá řada hlavních účetních knih od roku 1543.¹⁸ Nejstarší dochované svazky z let 1543 a 1544 jsou zvláště důležité právě proto, že v mnoha případech obsahují příjmové položky zaevidované v peněžních početních jednotkách nebo i v konkrétních mincích tak, jak je odvedl plátce, a až druhotně jsou přepočítávány na měnu rakouskou (zlaté rýnské a krejcarý). Později v 2. polovině 16. století je takový postup spíše výjimečný; příjmy byly rovnou přepočítávány a evidovány v rakouském krejcarovém peněžním početním systému.

Ony výše zmíněné dvě nejstarší evidenční knihy obsahují spoustu důležitých údajů k dějinám středoevropského peněžního oběhu, nejvíce mne však zaujala data, týkající se Horní Lužice:

31. ledna 1543 odvedli hornolužičtí stavové (páni, preláti a rytíři) do centrální vídeňské pokladny v rámci daně vybírané na vojenskou pomoc proti Turkům částku 2750 hřiven. Účetně byla zaevidována jako příjem ve výši 2448 zlatých rýnských 35 krejcarů 2 feniky. Týž den pak hornolužická města a městečka (tedy výše zmíněné „Šestiměstí“) přispěla ke stejnému účelu částkou 3001 hřivna. Ta byla účetně převedena jako příjem ve výši 2666 zlatých rýnských 43 krejcarý.¹⁹ To však při přesném přepočtu nevychází; jako kdyby měla každá z těch hřiven v rakouské měně jinou hodnotu.²⁰ Ten rozdíl není velký (v řádu dvou tisícín), ale při převodu velkých částek v řádu tisíců zlatých rýnských by se jednalo o částku nikoli zanedbatelnou.

Koncem téhož roku odvedlo Šestiměstí 11. prosince 1543 částku 4000 zlatých, ta však byla ve Vídni účetně zaevidována jen jako 3733 zlatých rýnských 20 krejcarů. O dva dny později přišla splátka od hornolužických stavů ve výši 4200 zlatých, kterou úředníci vídeňské dvorské komory přepočítali jako příjem ve výši 3920 zlatých rýnských.²¹

¹⁷ VOREL, Petr: *Účetní dokumentace papežské komory jako pramen k dějinám 16.–17. století*, in: Jaroslav Pánek a kol., *Český historický ústav v Římě – Stav a perspektivy ediční činnosti*, Acta Romana Bohemica 3, Praha – Roma 2018, s. 73–82

¹⁸ PÁNEK, Jaroslav: *Knihy habsburské Dvorské pokladny (Hofzählamtsbücher) jako pramen k dějinám předbělohorského českého státu*, in: Pocta prof. JUDr. Karlu Malému, DrSc., k 65. narozeninám, Praha 1995, s. 173–181.

¹⁹ ÖStA Wien, Hofkammerarchiv, Sammlung der Hofzählamtsbücher, sign. No. 1 (frühere sign. Ser. Nov. 1605), rok 1543, fol. 7v–9v.

²⁰ $2750 : (2448 + 35,5/60) = 1,123$, zatímco $3001 : (2666 + 43/60) = 1,125$.

²¹ ÖStA Wien, Hofkammerarchiv, Sammlung der Hofzählamtsbücher, sign. No. 1 (frühere sign. Ser. Nov. 1605), rok 1543, fol. 9v–10.

Logicky si lze tedy položit dvě otázky: Co vlastně v peněžním početním systému Horní Lužice představovala ona hřivna („*Mark*“)? a čím se v Horní Lužici užívaná peněžní početní jednotka „zlatý“ („*Gulden*“) lišila od „zlatého rýnského“, později užívaného v celém habsburském soustátí jako hlavní účetní jednotka při převádění peněz?

Záznamy v hlavní knize vídeňské účetní komory jsou naštěstí velmi podrobné (úředníci se v nich sami museli vyznat), takže výše položené otázky můžeme poměrně věrohodně zodpovědět. Důležité jsou především detailní údaje týkající se lednové splátky (1543) peněz na „tureckou daň“. Tu hornolužičtí stavové poskládali ze tří různých druhů mincí: odvedli 1616 kusů tolarů, 155 kusů uherských dukátů a částku 328 hřiven 33 malé groše v pražských groších. Šlo tedy výhradně o výběr nejkvalitnějších mincovních nominálů, které tehdy v Horní Lužici obíhaly; žádné drobné mince zmíněny nejsou. Podobně postupovalo i Šestiměstí; to však shromáždilo jen stříbrné ražby: 2029 kusů tolarů a částku 336 hřiven 35 malých grošů, poskládanou z grošů pražských a saských „mečových grošů“ („*Schwertgroschen*“).

Z kontextu vyplývá, že hornolužičtí účetní v praxi nerozlišovali mezi pražským grošem a saským mečovým grošem; obě mince měly stejnou platební sílu, a sice 20 kusů těchto grošů odpovídalo částce 54 malých grošů („... *zwanzig derselben umb vierundfünfzig clain groschen*...“). To odpovídá údajům z roku 1542, kdy v rámci celoříšské dohody o platební síle různých mincí byl aktuálně ražený pražský groš také postaven na roveň groši saskému (21 grošů saských, českých nebo míšeňských = 15 batzenů = 60 krejcarů).²²

„Hřivna“ i „malý groš“ jsou v hornolužických účtech jen peněžními početními jednotkami. Neměly ekvivalent v žádné tehdy v českých zemích ražené minci, ale sloužily jen k přepočtu platební síly jiných ražeb. Jejich hodnota je při přepočtu stanovena přesně při specifikaci celkové částky 2750 hřiven, odvedené hornolužickými stavovými: hřivna = 48 malých grošů = 56 krejcarů.²³ Aby si byli úředníci vídeňské komory jisti, co se rozumí „malým grošem“, je i hodnota této peněžní početní jednotky upřesněna: 1 malý groš = 7 kateřinek.²⁴ Na jiném místě téže účetní knihy je uveden přepočítaný 1 krejcar = 6 kateřinek,²⁵ z čehož jasně vyplývá, že tímto termínem se rozuměla hodnota malého (černého) peníze českého měnového systému. Odvozeně tedy i malý groš v hornolužickém účetnictví znamenal ekvivalent „groše míšeňského“, tak jak jej známe z účtů českých. Nicméně tento termín („*klein Grosch*“) se pro peněžní početní jednotku „groš míšeňský“ už tehdy běžně užíval i v českých příhraničních německojazyčných oblastech (jak dokládá třeba urbář panství Trutnov z roku

²² VOREL, Petr: *Stříbro v evropském peněžním oběhu 16. – 17. století (1472–1717)*, Praha 2009, tab. 7 na s. 154. „Kupní síla evropských stříbrných mincí schválená pro vojenské účely k platbám v rakouských zemích v květnu 1542 ve Špýru“.

²³ „... 2750 mark, ain mark per achtundvierzig claingroschen oder sechsfünfzig khreitza zu raitten...“.

²⁴ „... ain clain groschen umb 7 khattersinckhe zu raitten...“.

²⁵ ÖStA Wien, Hofkammerarchiv, Sammlung der Hofzahlamtsbücher, sign. No. 1 (frühere sign. Ser. Nov. 1605), rok 1543, fol. 35.

1544),²⁶ jen se „normálně“ přepočítával na kopy (60), nikoli na hřivny (48).

Rozdíl, který vznikl při přepočítávání hodnoty odvedených mincí z hornolužického měnového systému na rakouské krejcary (částka odvedená hornolužickými stavy vychází při přepočtu jinak než částka odvedená Šestiměstím), je dán tím, že při tomto lednovém odvodu „turecké daně“ se v obou systémech (hornolužické hřivně a rakouské měně) počítala platební síla přímo z fyzicky odvedených mincí. A tyto směnné poměry byly mírně odlišné; platba ve zlatých dukátech byla pro hornolužické stavy nevýhodná:

Tab. 1: Platební síla konkrétních mincí v peněžních početních jednotkách Horní Lužice a účetní komory ve Vídni v roce 1543

Reálně placené mince	Účetní platební síla mincí		Poměr peněžních početních jednotek
	v hornolužické měně (malé groše)	v rakouské měně (krejcary)	
tolar	63	70	0,9
uherský dukát	93	105	0,886
pražský groš	54/20	3	0,9

Stejně tak byl v Horní Lužici jen peněžní početní jednotkou „zlatý“ (*Gulden*). Ten však nebyl totožný se „zlatým rýnským“ (15 batzenů = 60 krejcarů), ale měl účetní hodnotu nižší, jen 14 batzenů (56 krejcarů).

Vzhledem k tomu, že přepočet lednové splátky daně (přepočítávaný podle konkrétních mincí) byl pro hornolužické stavy nevýhodný, použili v prosinci 1543 jiný postup: platební sílu vybraných mincí už rovnou přepočítali na krejcary (nikoli na malé groše) a odvedli celkovou částku, vedenou ve „zlatých“ (po 56-ti krejcarech); ta pak byla jen mechanicky přepočtena v poměru 15:14 na „zlaté rýnské“ (po 60-ti krejcarech). Tento „zlatý rýnský“ (15 batzenů = 60 krejcarů) byl tehdy už také jen peněžní početní jednotkou, která s původní zlatou mincí („zlatým rýnským ve zlatě“) neměla mnoho společného. Tyto zlaté mince („*Reinisch Goldgulden*“) byly v roce 1543 do vídeňské účetní komory přijímány v platební síle 72 krejcarů.

Onen méně hodnotný „zlatý“ (56 krejcarů) však nebyl jen anomálií Horní Lužice. V této peněžní početní jednotce odváděl do Vídně platby i český kancléř Jindřich z Plavna,²⁷ v roce 1544 byly v této peněžní početní jednotce placeny daně Chebska²⁸ i z Dolní Lužice. Dolnolužičtí však nepoužívali jako

²⁶ HEINZEL, Erwin: *Zwei Trautenauer Urbare aus den Jahren 1544 und 1545*, in: Jahrbuch des Deutschen Riesengeburgs-Vereines, Jhg. 23, Hohenelbe 1934, s. 29–74.

²⁷ ÖStA Wien, Hofkammerarchiv, Sammlung der Hofzahlamtsbücher, sign. No. 1 (frühere sign. Ser. Nov. 1605), rok 1543, fol. 30v–31.

²⁸ ÖStA Wien, Hofkammerarchiv, Sammlung der Hofzahlamtsbücher, sign. No. 2, rok 1544, fol. 22: 2400 zlatých po 14 pacích (batzenech) přepočteno na zlatý rýnský po 15 pacích na příjem ve výši 2333 zlatých rýnských 20 krejcarů.

nižší peněžní početní jednotku „malý groš“, ale „bílý groš“ o dvojnásobné hodnotě (1 bílý groš = 2 malé groše),²⁹ tedy stejný přepočtový systém, jaký byl v Čechách *de iure* zaveden v poslední čtvrtině 16. století.³⁰

Tyto konkrétní přepočty z centrální vídeňské komory nám mohou pomoci upřesnit také účetní dokumentaci přímo z hornolužických pramenů z doby před rokem 1547. To se týká například hospodaření ženského cisterciáckého kláštera v hornolužickém St. Marienthalu.³¹ Když klášter prodal v roce 1534 městu Zhořelec ves Oberleuba za 500 zlatých,³² můžeme předpokládat, že nešlo ani o platbu ve zlatě, ani o „zlaté rýnské“, ale o částku nižší odpovídající (v poměru 15:14) v rakouské měně 466 zlatým rýnským 40 krejcarům. Když pak abatyše téhož kláštera Kateřina z Nostic dávala roku 1543 na deset let do zástavy část klášterního pozemkového majetku zhořeleckému měšťanu Onufriovi Schnieterovi (klášterní louku, čtyři sedláky ve vsi Porode a dva ve vsi Gurk), byla zástavní suma vyjádřena v hřivnách.³³ Tedy „1000 mark“, což můžeme v tehdejší české měně vyjádřit částkou 400 kop grošů českých. Když ale tatáž abatyše počátkem roku 1547 (za právě probíhající česko-saské fáze šmalkaldské války) z donucení zastavila na roční výpovědní lhůtu klášterní vesnice Altschönfeld a Neuschönfeld Adamovi z Pentzigu, byla již zástavní suma specifikována počtem 400 kusů fyzicky ražených stříbrných tolarů, aby bylo v těch penězích úplně jasno. Tolarům sice tehdy ještě říkali také „*Gulden Groschen*“,³⁴ ale s těmi „obyčejnými“ guldeny (po čtrnácti pacích) nebo guldeny rýnskými (po patnácti pacích) si je určitě nikdo nepletl.

²⁹ ÖStA Wien, Hofkammerarchiv, Sammlung der Hofzahlamtsbücher, sign. No. 2, rok 1544, fol. 17: dolnolužičtí odvedli daň ve výši 5379 zlatých 23 bílé groše 4 bílých peněz (zlatý počítajíc po 24 bílých groších nebo 56 krejcarech: „... *den gulden zu 24 weis grosch oder 56 kreutzer gerechnet...*“); tato částka byla úředníky dvorské komory ve Vídni přepočtena jako příjem ve výši 5021 zlatých rýnských 19 krejcarů.

³⁰ VOREL, Petr: *Peníze a peněžní početní jednotky v 16. století*, *Theatrum historiae* 6, 2010, s. 219–233.

³¹ Nejnověji viz ZDICHYNEC, Jan: *Klášter Marienthal mezi králi, městy a šlechtou (1234–1547)*, in: Lenka Bobková (red.): *Korunní země v dějinách českého státu 1. Integroční a partikulární rysy českého státu v pozdním středověku*, Praha 2003, s.166–218.

³² SCHÖNFELDER, Joseph Bernard: *Urkundliche Geschichte des Königlichen Jungfrauenstifts und Klosters St. Marienthal, Cistercienser-Ordens, in der Königlich Sächsischen Oberlausitz, Zittau 1834*, s. 116.

³³ SCHÖNFELDER, J. B.: *Urkundliche Geschichte*, s. 120.

³⁴ SCHÖNFELDER, J. B.: *Urkundliche Geschichte*, s. 120, „...vier hundert guter königlicher und Sächsischer Thaler oder Gulden Groschen...“.